

2001 m. lapkričio 16 d. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune įvyko tarptautinė konferencija „Mutacijos“, skirta Antano Samuolio atminimui. Konferenciją sumanė ir organizavo muziejaus bendradarbė menotyrininkė Kristina Civinskienė. Į renginį buvo pakviesti menotyrininkai iš Lietuvos, Latvijos, Estijos, Lenkijos, Čekijos ir Švedijos. Konferencijos tema buvo skirta XX a. dailei akcentuojant dvi problemas: meninių įtakų, arba lokalinės ir tarptautinės meno erdvės sąveikos, klausimą bei šiuolaikinės dailės santykio su klasikiniu modernizmo tradicija aspektus. Konferencijos dedikacija A. Samuoliui liko daugiau simboline (nei šio tapytojo, nei grupės „Ars“ fenomenai specialiai skirtų pranešimų nebuvo), o pavadinime slypinti metafora konceptuali instrumentu tapo tik vieno iš dešimties pranešimų tekste. Bendras teorinis problemų laukas pakrypo ton pusėn, kuri pasirodė aktualiausia minėtų kraštų XX a. dailės tyrinėtojams.

Vidurio ir Rytų Europos (o šiuo atveju dar ir Švedijos) kultūra bei menas ilgą laiką buvo paženklintas projekcijos į Vakarų žymę. Vakarų Europos didmiesčiuose koncentravosi kapitalas – būtina novatoriško modernaus meno rinkos prielaida bei institucinė terpė, reikalinga avangardo idėjų palaikymui ir sklaidai. Pirmojoje praėjusio šimtmečio pusėje Paryžius bei didieji Vokietijos miestai traukė užsienio šalių menininkus kaip studijų centrai, o neretai – ir kaip tarptautinio pripažinimo galimybė. Su vakarietiška patirtimi į savo šalis grįžusių menininkų laukdavo panašus likimas: perimtas idėjas mėginta adaptuoti vietinėje terpėje, dažniausiai nepalankioje ar net priešiškoje, kol ilgainiui iš svetur parsivežtos idėjos prigydavo modifikuotais vietinio modernizmo pavidalais. Tokioje supaprastintoje schemoje, žinoma, netelpa daugialypė ir sudėtinga meninių įtakų bei sąsajų problematika, į kurią XX a. I pusės nevakarietiškos dailės tyrinėjimuose imta žvelgti per centro – periferijos prizmę. Dažnai Vidurio ir Rytų Europos šalių meno tyrinėjimuose ne tik atskirų personalijų kūryba, bet ir ištiesi reiškiniai regimi vakarietiško meno procesų fone, su jais lyginami, siejami vienokiais ar kitokiais saitais. Vertybinis opozicijos centras – periferija aspektas, kai teigiamas ženklas suteikiamas pirmajam nariui, ir tapo netiesioginiu konferencijos pranešimų diskusijos mazgu.

Latvių menotyrininkė Ruta Čaupova pranešime „Klasikinės kryptys moderniojoje Latvijos skulptūroje ir kontaktai su Europos centrais“ apžvelgė pa-

grindines XX a. latvių skulptūros tendencijas, ieškodama paralelių su vakarietiško modernizmo bruožais. Stiliškai lygindama skirtinguose kontekstuose atsiradusius meno kūrinius autorė rėmėsi istoriniais faktais apie latvių dailininkų studijas Paryžiuje, jų ryšiais su Vakarų avangardistų grupuotėmis. Kalbant apie antrąją amžiaus pusę taip pat taikytas primamumo ir tęstinumo principas, grindžiamas nacionalinės mokyklos faktais.

Iš Paryžiaus bei Vokietijos didmiesčių parsivežtas idėjas bei jų likimą vietinėje meno aplinkoje nagrinėjo ir estų menotyrininkė Tiina Talvistu pranešime „Europos modernusis menas lokaliniame kontekste“. Tartu susibūrusių estų dailininkų avangardistinius siekius prelegentė lygino su klasikiniu modernizmo ideologija, pastarąją traktuodama kaip pirminę ir aukštesnę. Tačiau pranešime atkreiptas dėmesys ir į bendras visoje Europoje 4-ojo dešimtmečio meno ir kultūros tendencijas.

Linara Dovydaitytė pranešime „Meninės įtakos ir lietuviškojo ekspresionizmo problema“ aptarė ekspresionizmo idėjų tarpukario Lietuvos dailės gyvenime sklaidos ypatumus. Bandyta perkelti ekspresionizmo problematikos „svorio centrą“ iš 4-ojo dešimtmečio į 3-įjį, kai pirmieji šios meninės krypties atgarsiai Lietuvą pasiekė iš Vokietijos – tuometinio ekspresionizmo refleksijų epicentro, taip pat akcentuotas ne stilistinių paralelių tarp Lietuvos ir vakarietiškos dailės, o idėjinis bei kontekstinis aspektas.

Kitokia metodologine nuostata, beje, ne itin populiarია Lietuvos dailėtyroje, paremtas Kristinos Budrytės pranešimas „Modernizmo bruožai ir Kazės Zimblytės piešinio specifiška (lyginamoji K. Zimblytės ir P. Klee piešinių analizė)“. Atlikusi struktūralistinę lyginamąją P. Klee ir K. Zimblytės piešinių analizę prelegentė ne tiek akcentavo meninių įtakų klausimą, kiek apskritai prisidėjo prie dar menkų žymios lietuvių abstrakcionizmo atstovės kūrybos tyrinėjimų.

Problemiškai į centro – periferijos diskursą, kurio neišvengė daugelis kalbėjusiųjų, pažvelgė švedų meno istorikas Christianas Chambertas, konferencijoje skaitęs pranešimą „Kūrybiška modernizmo reiškinų interpretacija Švedijoje“. Švedijos, kaip ir Vidurio bei Rytų Europos kraštų, mene akivaizdi užsienio dailės įtaka: švedų menininkai ne tik studijavo tuometiniuose meno centruose, bet ir bandė įsitvirtinti tarptautiniame meno pasaulyje, dažnai – nesėkmingai. Pranešime svarbiausia buvo ne faktologinė medžiaga, daugeliu atžvilgių tik patvirtinanti neva-

karietiškos meno erdvės specifikos bendrumą, o pastebėta būdinga dailėtyrinė nuostata: meninių įtakų klausimo sureikšminimas, dažniausiai apsiribojantis tarptautinių stilių atgarsio paieškomis vietiniame mene. Taigi stilistinės kategorijos neretai užgožia socialinio konteksto ir individualios menininko išraiškos svarbą. Ch. Chamberto nuomone, pagrindinė problema slypi požiūryje į XX a. dailę iš didelių meno centrų perspektyvos, interpretacijoje atspirties tašku nuolat renkantis klasikinio modernizmo pavyzdžius. Galimą išeitį iš tokios padėties prelegentas pats nusakė cituodamas Jeffo Wernerio mintį, išsakytą straipsnyje iškalbingu pavadinimu „Modernizmas iš provincijos perspektyvos“: modernizmas nėra tapatus XX a. meno istorijai. Šis jau nenaujas pastebėjimas, atrodo, vis dar gali aktualiai nuskambėti Vidurio ir Rytų Europos kraštų meno tyrinėtojų sam būriuose.

Kita švedų menotyryninkė Charlotte Bydler pranešime „Švedijos avangardas tarptautiniame kontekste“ toliau plėtojo centro – periferijos temą instituciniu ir politiniu meninės praktikos aspektu. Remdamasi žymiąja Griseldos Pollock gambito schema, taikytina avangardo reiškiniams, kaip svarbiausią prielaidą jų egzistavimui pranešėja išskyrė „centras – metropolis – tradicija“ sistemą.

Dar rimtai mūsų dailėtyros nenagrinėtą Vilniaus ir Kauno meninio gyvenimo palyginimo klausimą galėtų implikuoti estų menotyryninko Holger Rajevee pranešimo „Tartu dailė 1990-aisiais Estijos dailės kontekste“ tema. Prelegentas aptarė Talino – Tartu kaip centro – periferijos situaciją meninių procesų bei jų pokyčių paskutiniajame XX a. dešimtmetyje požiūriu.

Švedų menotyryninko Fredo Anderssono pranešimas „Menas ir tautinis identitetas: Švedija ir Lietuva“ tapo geru pavyzdžiu kaip sterili meno kūrinio analizė, sąmoningai atmetus bet kokius kitus su jo sukūrimu, suvokimu ir funkcionavimu susijusius veiksmus, gali virsti išankstinių tyrinėtojo nuostatų deklaracija.

Sunkiau apčiuopiamą aspektą – modernizmo tradicijos tęstinumą ir mutacijas šiuolaikinių menininkų darbuose pranešime „Atgal į dabartį? Modernizmo ir avangardo „poetiniai prisiminimai“ šiuolaikiniame čekų mene“ gvildeno čekų menotyryninkas Vojtechas Lahoda. Šiuolaikinių autorių kūrybos sąsajas su XX a. I pusės modernizmo daile pranešėjas įvardijo kaip estetinį santykį, paremtą ne tiek stilistinėmis parafrazėmis, kiek idėjų reaktualizavimu.

Atskirai reikėtų aptarti lenkų menotyryninkės Janinos Ladnowskos konferencijoje perskaitytą pranešimą „MUBA ir L'Art Contemporain“. Avangardas be sienų“. 1928 m. Paryžiuje poeto Juozo Tysliavos leistas tarptautinis meno žurnalas MUBA Lietuvoje yra susilaukęs literatūros bei dailės tyrinėtojų dėmesio kaip ryškiausias tarpukaryje lietuvių menininkų

bandymas įsiliesti į tarptautinio avangardo procesą. Pirmąjį MUBA žurnalo numerį – bibliografinę retėnybę – 1983 m. kruopščiai aprašė žurnalistas Laimonas Tapinas, pateikdamas ir kai kurias su jo leidyba bei rengimu susijusias aplinkybes¹. Remdamasis buvusių žurnalo bendradarbių atsiminimais, autorius iškėlė prielaidą, kad galėjo būti išleistas ir antras numeris, tačiau nei paties leidinio, nei tikslesnių liudijimų apie jo pasirodymą aptikta nebuvo. Literatūrologas Leonas Gudaitis, paskelbęs Marijos Urbšienės dienoraščio fragmentus, susijusius su istorinėmis žurnalo rengimo Paryžiuje peripetijomis, taip pat užsiminė kai kuriose enciklopedijose aptiktą informaciją ne apie vieną, o net tris šio leidinio numerius². Iki šiol neradus naujų duomenų apie MUBA leidybą, Lietuvos menotyroje remiamasi žiniomis tik apie pirmąjį žurnalo numerį³. J. Ladnowska savo pranešime išsamiai pristatė ne tik šį, bet ir antrąjį žurnalo numerį, rastą Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje. Antrajame, kaip ir ankstesniame numeryje, paskelbti margo tarptautinio modernistų būrio tekstai bei darbų reprodukcijos (autorių sąrašas pasipildė F. T. Marinetti, G. Balla, T. Tzara, A. Ozenfanto ir kt. pavardėmis), tačiau, anot pranešėjos, šio numerio bendradarbių kolektyvas mažesnis, užmojai kuklesni, o spausdinti tekstai – nuosaikesnio ir labiau istoriško pobūdžio. Pranešime aptartas ir lenkų avangardo žurnalas „L'Art Contemporain“, leistas Paryžiuje 1929–1930 m., kuriame taip pat spausdinti J. Tysliavos bei V. Kairiūkščio darbai ir kuris savotiškai pratęsė MUBA veiklą. J. Ladnowska ne tik pristatė antrąjį Lietuvoje iki šiol nežinotą MUBA numerį, bet ir pabandė šį žurnalą įterpti į reikšmingiausių 3-iojo dešimtmečio Europos avangardo leidinių grupę, pabrėždama MUBA žurnalo, kaip paskutinės utopistinių avangardo idėjų tribūnos, reikšmę.

Šio naujo istoriografinio šaltinio pristatymas tapo svarbiausiu konferencijos atradimu. Vertėtų atkreipti dėmesį ir į diskusinių konferencijos aspektą, išryškintą šiuolaikinei Lietuvos dailėtyrai aktualias metodologines XX a. dailės istorijos tyrinėjimo problemas. Gaila tik, kad konferencija, pritraukusi nemažą būrį užsienio dailės tyrinėtojų, nesulaukė didesnio Lietuvos menotyryninkų dėmesio. Galima pasidžiaugti, kad konferencijos medžiaga buvo publikuota atskirame, tegul ir labai kukliai apipavidalintame leidinyje⁴.

Nuorodos

- ¹ L. Tapinas, *Iliuzijų mugėje*, Vilnius, 1983, p. 239–258.
- ² L. Gudaitis, Kas nebijo nukristi aukštyn..., *Nemunas*, 1984, Nr. 2, p. 27–28.
- ³ *Dailės žodynas*, Vilnius, 1999, p. 280–281.
- ⁴ *Tarptautinė konferencija „Mutacijos“*, skirta Antanui Samuoliui atminti, sudarė K. Civišienė, Kaunas, 2001.

Linara Dovydytė